

Новикова-Вигран О.С. Польское восстание 1863–1864 гг. на Киевщине в документах и воспоминаниях современников

В статье отражено революционное движение в Царстве Польском, которое стало поводом для продолжения борьбы против царизма в Российской империи. Ряд предыдущих восстаний в Украине, закончившихся поражением, были лишь образцом для дальнейшей борьбы за свободу против царизма. Не имея достаточного опыта, прекрасно понимая возможность поражения, восставшие сознательно шли путем, который вел к освобождению от гнета. Однако, жестокая машина царизма еще была достаточно мощная, хотя каждое восстание на территории империи было свидетельством ее загнивания и упадка. Ценой своей жизни борцы прокладывали путь к будущему.

Ключевые слова: повстанцы, поляки, Царство Польское, Киев, уезд.

Novikova-Vygran O.S. Polish insurrection of 1863–1864 in Kyiv area by documents and memories

The article reflected the revolutionary movement in the Kingdom of Poland, which was the reason for the continuation of the struggle against the Tsarist Russian Empire.

Previous unsuccessful uprisings in Ukraine became the pattern for future struggle against the Tsar Regime. Although the rebels did not have an experience and understood possibility of defeat, they consciously choose the way of freedom. Although each new uprising was the evidence of decline of Empire, the Tsar Regime yet had been so cruel and powerful. The rebels paved the way to future at the expense of own life.

Key words: rebels, Poles, The Kingdom of Poland, Kiev, powiat.

Подано до друку: 14.11.2016 р.

УДК 528.9:94(477.53)

КАЛАШНИК Є.С.

Полтавський полк на давніх картах

У статті розглянуто історіографію досліджень давніх карт для Полтавського полку, проаналізовано картографічну традицію зображень полку та земель, що входили до його складу протягом кінця XVI – кінця XVIII ст., узагальнено дані картографічних зображень та попередніх реконструкцій.

Ключові слова: Полтавський полк, картографія, карти XVII–XVIII ст., карта Полтавського полку.

Давні карти Українських земель привертають увагу дослідників Козацької доби з часу археологічних з'їздів [25; 43]. Закономірність цієї практики диктується, по-перше, цікавістю та виключним потенціалом картографічних джерел для вивчення фортифікації і архітектурного планування міст, містечок, шляхів XVI–XVIII ст. [29, с. 28]. З іншого боку, бідність документальних свідчень, а часом їх відсутність, складність в інтерпретації археологічних знахідок вимагають залучення ширшого кола джерел. Таким чином, давні карти являють собою закономірне графічне доповнення до історико-археологічних відомостей щодо локалізації населених пунктів та зв'язків між ними. На меті нашої розвідки стоїть аналіз картографічних відомостей про Полтавський полк

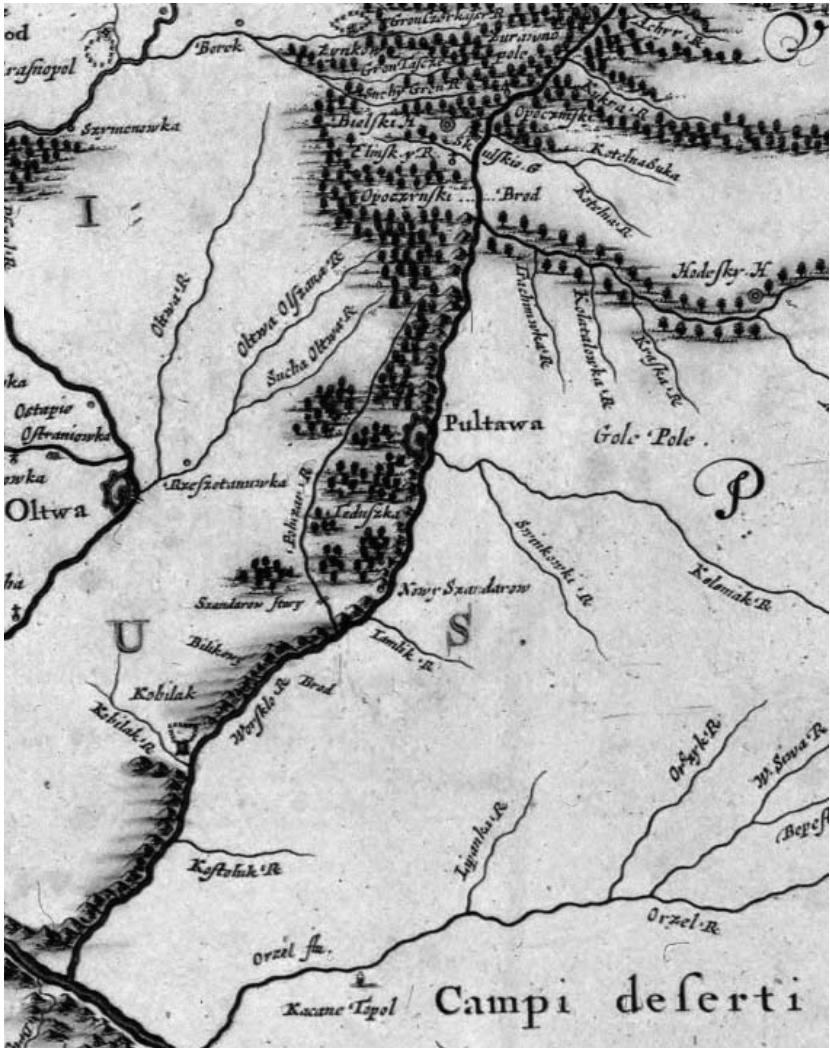

Рис. 1 Карта Гійома де Боплана, 1650. Фрагмент.

Гетьманщини, виявлення закономірностей та розбіжностей у картографуванні цієї території протягом XVII–XVIII ст., їх планографічне узагальнення.

Карти Полтавського полку, або окремих територій, що входили до його складу, розглядалися науковцями у ракурсі їхніх досліджень за різними озна-

ками. Відомості про містечка Полтавського полку на картах Г.-Л. де Боплана та Данкерта аналізував В.Г. Ляскоронський [25, с. 101, 102, 114, 121, 122]. Матеріали люстрації 1616 р. та заселеність регіону за картою Г.-Л. де Боплана порівнює В.О. Мокляк [27, с. 28–30]. План полкової Полтави 1722 р. введено до наукового обігу та проаналізовано Л.А. Гольденбергом [10]. Крім того серію статей присвячених планам Полтави та Гадяча й Зінькова, що деякий час входили до складу Полтавського полку, опубліковано в енциклопедичному довіднику «Полтавщина» (7; 14; 34). Порівняльний аналіз карт і планів Полтави у контексті історичної топографії міста був проведений О.В. Коваленко [22, с. 11–13]. До картографічного аналізу вдавалися Ю.А. Мицик і О.В. Харлан у дослідженнях присвячених містечкам Царичанка та Новомосковськ [26, с. 13; 39; 40].

У ракурсі досліджень територій прилеглих до Полтавського полку привертає увагу праця В.В. Бінкевича та В.Ф. Камено «Городок старинный запорожский Самарь с перевозом». Аналізуючи картографічний матеріал XVI–XVIII ст. дослідники опосередковано звертають увагу і на південні сотні Полтавського полку – Китайгородську, Маяцьку, Нехворощанську та Царичанську [3, с. 33–41]. Схожий характер має розвідка В.О. Векленка, який аналізує картографічні джерела з історії Нижнього Присамар'я [6, с. 39–40].

Не можна оминати праці присвячені військовій історії, які побіжно висвітлюють картографування різних територій Полтавського полку. Наприклад, Л.А. Гольденбергом проаналізовано корпус карт присвячених генеральній битві між шведами та росіянами 27 червня 1709 р. [10]. О. Ковалевською, у порівнянні з іншими відомими планами, картами та гравюрами, досліджено план Полтавської баталії складений Н. де Фером [21]. Відомості картографічних джерел, щодо табору російської армії досліджені В.О. Сальниковим [36, с. 157, 159, рис. 1, 2]. У роботі В.В. Шерстюка та В.А. Яремченка присвяченій Говтвянській битві 1638 р. історичні та художні відомості корелюються з картографічною основою [42, с. 40–41].

На основі картографічного матеріалу також були здійснені реконструкції меж Полтавського полку. Наприклад, реконструкція Л.В. Падалки враховує періодизацію заселення території полку [30, рис. на с. 91]. Карта О.А. Білоуська та В.М. Мокляка надає відомості про розташування всіх сотених центрів які входили до Полтавського полку протягом його існування [2, карта 31.11]. В.М. Зарубі належать реконструкції меж полку у 1649 р. [13, рис. на с. 84], та на XVIII ст., до якої включене містечко Стара Самара, та південний кордон полку після 1764 р. [13, рис. на с. 85].

На картах, датованих до середини XVI ст., як правило відсутня інформація про Дніпровське Лівобережжя. Наприклад, на Восьмій карті Європи Клавдія Птолемея (1513), що довгий час задавала тенденції у картографії, землі на схід від Дніпра показані абсолютно пустими та підписані «Russia alba

Рис. 2 «Карта малороссийских и слободских полков, також Новороссийской губернии со смежными их землями» Магнуса фон Ренне», 1764 р. Фрагмент.
 сіве moskovia» [5, с. 22–23]. Крайніми східними містами Великого князівства Литовського зображено Київ, Канів та Черкаси.

З середини XVI ст. карти фіксують ліві притоки Дніпра. Наприклад, на Новій карті Польщі та Угорщини Бернарда Ваповського та Себастьяна Мюнстера (1540, 1559), або в Описі Московщини Джакомо Гастальді (1560)

показані річки Псел, Оріль та Самар. Жодних поселень вздовж цих річок не нанесено – найближчим містом Лівобережжя зображено Путивль [5, с. 28–29]. З цього ряду вирізняється карта Вацлава Городецького (1570, 1592, 1597, 1602) «Польша, описана в її кордонах і місцевостях» [5, с. 44–47, 62–63, 84–85, 102–103]. Східною межею на ній виступає Дніпро з Кисвом, Каневом та Черкасами, а Лівобережжя – знову пустка.

Лише на картах Герарда Меркатора топографія місцевості наближається до дійсної. На карті Литви 1609 р. серед лівих приток Дніпра з'являється р. Ворскла [5, с. 110–111]. У редакції 1628 р. на цій карті показані лівобережні містечка – Орел (Орлик) та Манжелійка (Манжелія) [5, с. 122–123]. На карті «Росія з прилеглими територіями» (1628) ці містечка відсутні, однак показано Кременчук [5, с. 126–127]. Очевидно на карти Г. Меркатора міг спиратися Гессель Герітц у роботі над картою Московії 1641 р. де він позначив Манжелію та Кременчук [5, с. 178–181]. У 1630-х рр. на території що нас цікавить, картографам також були відомі Гадяч, Говтва, Полтава, Кобеляки, зображені на Kartі Генріха Гондіуса (1630), а також Лютенька, зображена на карті Данкерта 1636 р. [24, с. 101, 102, 114].

Відмітимо, що «город Голтва», «город Мажделеика» (Манжелія) та «городище Гадское» (Гадяч) з'являються у картографічних працях дещо раніше. Відомості про них містить картографічна пам'ятка Московії – «Книга большому чертежу», укладена в 1627 р. [20, с. 109–110, 186].

На рубежі 20 – 30-х рр. XVII ст. карти Дніпровського Лівобережжя стають точнішими. Зовсім інакше виглядають роботи Г.-Л. де Боплана, складені від початку 1630-х до кінця 1640-х рр. та видані у 1648 та 1650 р. [25, с. 120–121, 122]. На Kartі Київського воеводства з атласу 1650 р. у Поворсклі зображені 14 адміністративних центрів, що на момент публікації вже входили до Полтавського полку [25, с. 122–136]: Гадяч (Hadiacz), Лютенька (Litenka), Зіньків (Zynkow), Бірки (Borek), В. Багачка (Bohako), Балаклея (Baklei), Говтва (Oltwa), Решетилівка (Rzesotaniuwka) – на р. Псел та її притоках; Опішня (Opoczynski Brod), Полтава (Pultawa), Н. Санжари (Nowy Szandarow), С. Санжари (Szandarow Stary), Білики (Bilikowy Brod), Кобеляки (Kobilak) – на р. Ворскла (рис. 1). Крім того на карті передані особливості рельєфу – пагорби, ліси, річкові броди. У роботі французького картографа безумовно використано доробок попередників [25, с. 113]. Однак, головну роль відіграла особиста присутність автора на місцевості. У своїй праці «Description d'Ukraine» він занотував: «Я можу говорити про це із впевненістю, оскільки був очевидцем того що відбувалося...» [4, С. 137].

Кarti Г.-Л. де Боплана до початку XVIII ст. були основою для наслідувань. Із різною мірою достовірності їх інформація передана на планах братів Сансонів 1665 та 1674 р. [23, с. 3–5], які, в свою чергу, копіювалися більш

пізними картографами – Кантеллі да-Віньоля (1684), Желло (1685, 1696), де-Раом, де-Віттом, Шенком (1705) й іншими [23, с. 5, 7, 8].

На фоні європейської картографії вирізняється «Чертеж украинным и черкасским городам от Москвы до Крыма» опублікований Л.С. Багровим [1]. За рівнем заселення лівобережжя, зокрема Поворскля, карту, на нашу думку, доцільно датувати між 1640-ми та серединою 1670-х рр. Вона передає густу сітку поселень, що входили до Полтавського полку – Переволочна, Кишенка, Кобиляк, Білики, Санжари Нові та Старі, Полтава, Будища [1, с. 42], а також не заселені береги р. Оріль. Власне Л.С. Багров ставить «Чертеж» в ряд документів синхронних Книзі великого кресленника. На думку ж дослідника історії картографії, Р.І. Сосси, ця карта датується 1670–1671 рр. [36, с. 59].

У першій третині XVIII ст. деталізованістю вирізняється «Ландкарта о слободских полках и Бахмутской провинции, и Воронежской губернии» 1730 р. [24], хоча її метою була зйомка розташування регулярних драгунських та ландміліцьких полків. Вказаний на карті кордон із Туреччиною вірогідно вперше дозволяє простежити південну межу Полтавського полку, яка проходила за р. Оріль. Так само, вододілом Орелі та Самари, він накреслений на ідентично датованій Kartі Малої Татарії [17]. На карті слобідських полків деталізовано гідрографічну сітку, вказані дрібні притоки Ворскли – Мерла, Свинківка, Коломак, Тагамлик (Камгал), Кустолова (Пустолов) та Орелі – Берестова, Берестовенька, Орчик, Сухий Орчик. З поселень окрім Полтави та п'ятнадцяти сотених міст вказані села Гавронці, Диканька, Петрівка, Писарівка та 9 безіменних (7 на Ворсклі, 1 на Говтві та за Оріллю). Для порівняння згадаємо менш деталізовані карту М. Зойтера (1736) [23, с. 15, табл. 21], або Kartу турецьких провінцій у Татарії (1737), на якій позначені прикордонні фортеці та Українська лінія [39].

Виконана у більш художній манері «Достоверная ландкарта меж рек Днепра и Донца на расстояниях от устья Самары до Изюма и Луганской станицы», датована травнем 1750 р. [12], вірогідно продовжує традицію попереднього креслення. Проте, вона інформативніша. Відмічено річки Кобелячка, Нехвороща, Ліплянка, Маячка (Маяк) та кілька безіменних; з'являються села Комарівка, Розсошенці, Тарануха, Федорівка, Ханделіївка, виділена група поселень за Оріллю; вказані монастирі – Нехворощанський, Полтавський та Спаський поблизу Сокілки. Спеціальними позначками відмічені Українська лінія, її фортеці, фортеця у Переволочній.

Вірогідно першим джерелом на якому вказано межі Полтавського полку можна вважати «Kарту малороссийских и слободских полков, також Новороссийской губернии со смежными их землями» 1764 р. (рис. 2), оберквартирмейстера Магнуса фон Ренне [18]. На цьому плані, масштабом 35 верст у дюймі, показане с. Лучки Кишенської сотні, позначені назви багатьох зао-

рільських хуторів і детально зображено групу з 20-ти сіл навколо Полтави. Інша важлива деталь карти – сітка шляхів, що поєднували міста з Глуховом. Одна з цих доріг проходила через весь Полтавський правим берегом Ворскли, сполучаючи всі надворсклянські містечка. Але найважливішою особливістю карти Магнуса фон Ренне є чітко проведена межа Полтавського полку. Ця нерівна лінія, відмежовуючи Келеберду і Решетилівку, підіймається на північ від Дніпра через верхів'я р. Кобелячки, повертаючи на схід огинає містечко Будища іде до Іванівської фортеці на Українській лінії, від фортеці повертає на схід захоплюючи невеликим виступом хутори на притоках Орелі, а від останньої іде вододілом Орелі та Самари до Дніпра, охоплюючи заорільські хутори.

Корпус карт, що в подальшому передають межі Полтавського полку досить широкий. Окрім карти, М. фон Ренне нами були опрацьовані карта Катерининської провінції 1765 р. карта Р. Занонні (1767), Ле Ружа (1769), Я. Шмідта (1769) та карта мандрівки Катерини II у Таврію (1788) [16; 19; 31; 32; 35, табл.]. Однак інформація про кордони і шляхи у цих документах різниться (рис. 3). Наприклад, на карті Річчі Занонні (яку на, нашу думку, копіює «Погранична карта Российской и Турецкой империи и Польши» Я. Шмідта) до меж Полтавського полку потрапляють усі фортеці Української лінії включно до Єфремівської, а південна точка полку показана майже у Новому Кодакі на Дніпрі [16; 32]. На карті Катерининської провінції східний кордон полку навпаки посунутий до Васильківської фортеці біля Нехворощі [31]. Карта

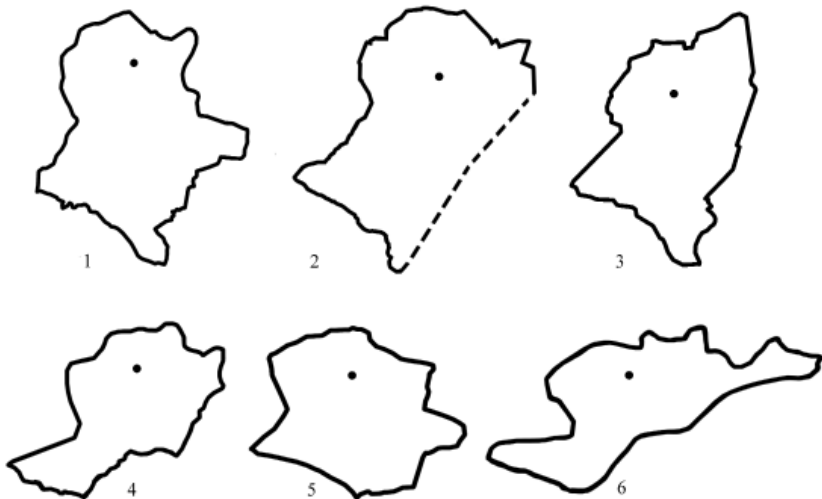

Рис. 3 Кордони Полтавського полку на картах М. фон Ренне, 1764 (1); Катерининської провінції, 1765 р. (2); Р. Занонні, 1767 р. (3); Ле Руж, 1769 р. (4); Я. Шмідт, 1769 р. (5); карті мандрівки Катерини II до Таврії, 1788 (6).

мандрівки Катерини II хоча включає Єфремівську фортецю до Полтавського полку, однак далі фіксує його межу вздовж р. Оріль, залишаючи таким чином крайнім південним пунктом містечко Орлик [35, карта]. На картах Занонні та Ле Ружа деякі ділянки кордону показані прямою лінією [16; 19]. Також різним є перелік топонімів на цих картах і точність у локалізації окремих населених пунктів (наприклад Комарівки, Ханделіївки) та дрібних річок (наприклад Кустолової, Тагамлика). На нашу думку найбільш достовірною слід вважати карту М. фон Ренне, оскільки її було укладено найраніше – до фактичних територіальних трансформацій полку.

Із названих вище на особливу увагу заслуговує «План Екатеринбургской провинции от реки Днепра до реки Донца с показанием всех местечек, слобод и хуторов от Украинской линии внутрь на 40 верст» [31]. У ньому окрім великих населених пунктів зафіксовано господарські угіддя обивателів містечок – села, хутори, млини. На плані цілі групи хуторів позначені за адміністративною приналежністю, схематично зображені поля (рис. 4). У підписах вказано: «хутора местечка Кобыляк», «хутора Белицкие», «хутора царичанских жителей», «хутора жителей местечка Келеберды» тощо. Значно розширена сітка шляхів, зустрічаються навіть складні дорожні вузли, наприклад, біля Китай города, Маячки або Сокілки.

Рис. 4 Околиці містечка Сокілка на Плані Єкатерининської провінції, 1765 р.

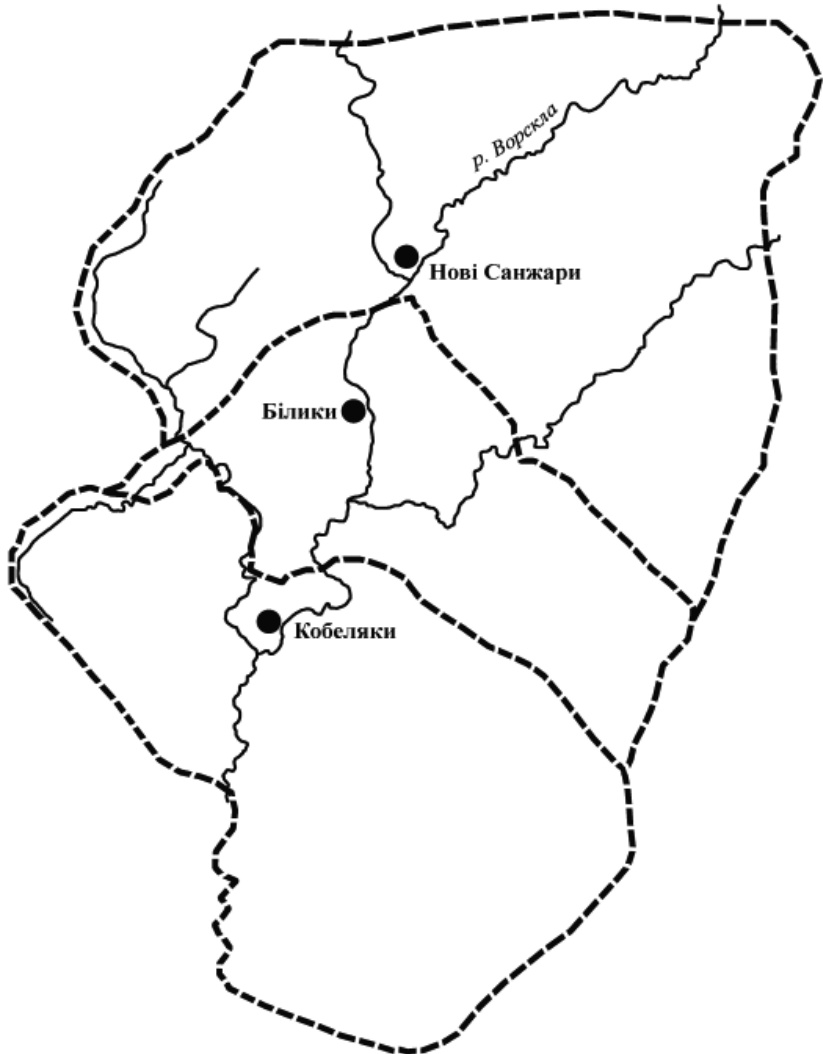

Рис. 5 Приблизні кордони трьох сотень Полтавського полку за Описом мастностей Р.Л. Воронцова (Калашник, 2016).

Раніше нами висловлювалося припущення щодо впливу території господарської округи на формування меж сотень [15, с. 281, 282]. Ця тенденція вбачається досить важливою у світлі того, що поділ на сотні остаточно

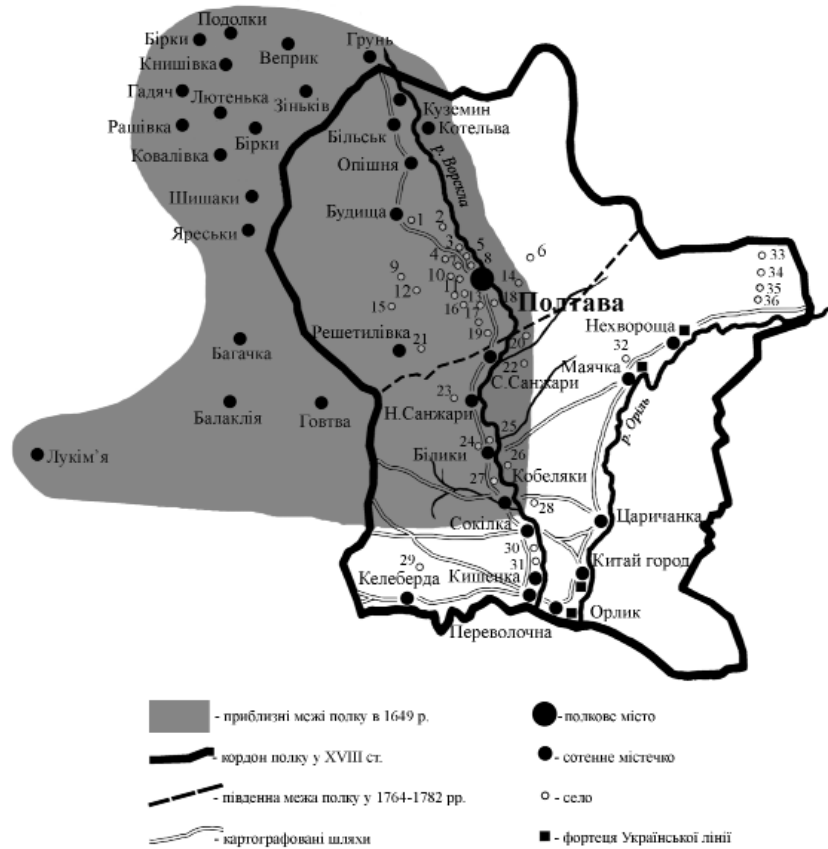
не завершився навіть у кін. XVIII ст. [38, с. 118]. Гетьман І.І. Скоропадський повідомляв: «Всякая сотня почала иметь особенное ... померкование, (и стали междуособные внутри каждой сотни границы)» [38, с. 118]. Вираз «междуособные границы» трактується М.Є. Слабченком як «приблизні», а отже вони цілком могли будуватися на основі радіусу господарської округи того чи іншого містечка.

У справі про татарський полон 1731 р. у Полтавському полку, можна знайти приблизні величини. Цей реєстр серед іншого фіксує відстані від містечка до хуторів або наділів потерпілих від татар обивателів. Наприклад, у Білицькій сотні ця відстань коливається від 1 до 20 верст, а середній показник ледь перевищує 12 верст [28, арк. 73–148]. Таким чином радіус у 12–20 верст складав господарську округу сотенного містечка, що менше за попередні обрахунки [15, с. 282]. Аналіз Опису маестностей графа Р.Л. Воронцова (1764), дозволяє окреслити угіддя його посполитих умовними кордонами (рис. 5). Однак подібна реконструкція у кожному конкретному випадку потребує залучення додаткових документальних свідчень. Також Опис вказує на те, що угіддя перемежувалися і хутори одного містечка могли розташовуватися в глибині угідь іншого [15, рис. 2, 3]. Отже, остаточний абрис меж сотні коригувала наявність угідь придатних для ведення тієї чи іншої галузі господарства.

Завершуючи аналіз картографічних джерел не можна оминати карти, що відображують особливості територіальних змін у Полтавському полку протягом 1765 – 1782 рр. Так «Примерная Генеральная Карта Новороссийской и Азовской Губерний» (1775) [34], вказує суміжні кордони Дніпровського та Донецького пікінерських і Полтавського полків. До останнього в цей час входили лише полтавські, Будищенська та Решетилівська сотні, на карті також показані п'ять сіл та одна слобода на правому березі Ворскли. З останніх найпівденніше – с. Переволоченка (на сьогодні не існує або змінило назву) розташоване майже на кордоні полку. Станом на 1775 р. цей топонім вірогідно натякав на колишню ширину кордонів.

Назва «Генеральной карты Новороссийской и Азовской губернии с показанием разделением оных на уезды и смежности...», датованої вереснем 1778 р. [8] говорить сама про себе. Тут землі Полтавського полку зображено розділеними між чотирма повітами – Кременчуцьким, Новосанжарським, Царичанським і Полтавським, який вже не позначено полком. Її дублює Генеральна карта Новоросійської губернії, 1779 р., виконана латиною [9].

Таким чином, картографічні уявлення щодо дніпровського Лівобережжя зароджуються у середині XVI ст. Перші відомості про поселення на території Полтавського полку з'являються на картах початку XVII ст. У подальшому картографічна традиція іде двома шляхами – європейським і російським. При цьому деталізація карт напряму залежить від присутності на території тієї чи іншої сторони. Картографування Гетьманщини, і Полтавського полку зокре-

Локалізовані села полтавського полку*

1. Чернечий Яр,	10. Гожули,	19. Мачухи,	28. Сухинівка,
2. Стасовці,	11. Рибці,	20. Головач,	29. Манзурівка,
3. Гавронці,	12. Надежда,	21. Демидівка,	30. Лужки,
4. Тахтаудове,	13. Розсошенці,	22. Писарівка,	31. Ханделівка,
5. Петрівка,	14. Микільське	23. Лелюхівка,	32. Лівенське,
6. Ковалівка,	15. Потеряйки	24. Федорівка	33. Карлівка,
7. Івонченці,	16. Розсошенці	25. Боярка,	34. Федорівка,
8. Кротенки,	17. Шостаки,	26. Комарівка,	35. Чернеччина,
9. Піщане,	18. Щербані,	27. Горішні Млини,	36. Рунівщина.

* Картографічна основа: Генеральна карта Полтавської губернії, 1821 р.,
 Топографічна карта Полтавської області, 2005 р.

Рис. 6 Полтавський полк за картами XVIII ст. Реконструкція автора.

ма, відмінне на різних етапах свого розвитку. До другої половини XVII ст. відносяться карти з незначним рівнем деталізації. Особлива увага в цей час надається стратегічним відомостям – ландшафту, відстаням, локалізації значних фортець. У першій половині XVIII ст. Полтавський полк, завдяки своєму прикордонному положенню, фіксується більшістю карт присвячених військовим виправам Російської імперії на півдні. У другій половині XVIII ст. спостерігається зростання уваги до господарства картографованих територій. Протягом 1760-х – 1780-х рр. укладені найбільш повні карти Полтавського полку, які відображують освоєння регіону – вказують хутори, села, містечка, монастирі, прикордонні фортеці, шляхи, кордони полку.

В історіографії картографічних досліджень можна виділити кілька напрямків: 1) аналіз широких територій за матеріалами карт, куди можна віднести і дослідження зображень окремих міст на давніх картах і планах, реконструкції меж; 2) дослідження певної території за окремо взятою картою, що, на думку вченого, найповніше відображає природні та поселенські структури регіону; 3) дослідження історичних подій у їх картографічному відображенні; 4) дослідження зібрань карт із колекцій державних установ за географічними, хронологічними, культурними та іншими ознаками.

Узагальнюючи відомості проаналізованих історичних карт щодо Полтавського полку, можна частково виділити їх характерні складові (рис. 6):

– ландшафтні: (водойми, переправи, шляхи);

– поселенські: полкове місто Полтава, основні сотенні містечка (Білики, Будища, Келеберда, Китай город, Кишенька, Кобеляки, Маячка, Нехвороща, Орлик, Переволочна, Решетилівка, Санжари Нові, Санжари Старі, Сокілка, Царичанка), тимчасові сотенні містечка (Балаклія, Бірки (1), Бірки (2), Багачка, Веприк, Гадяч, Говтва, Грунь, Зіньків, Книшівка, Ковалівка, Котельва, Куземир, Лукім'я, Лютепча, Опішня, Подолки, Рашівка, Стара Самара, Шишаки, Ярьські), монастирі (Спаський, Хрестовоздвиженський, Успенський-Заорільський та ін.);

– господарські: села (Боярка, Гавронці, Головач, Горішні Млини, Гожули, Демидівка, Івонченці, Карлівка, Ковалівка, Комарівка, Кротенки, Лелюхівка, Лівенське, Лучки, Манзурівка, Мачухи, Микільське, Надежда, Петрівка, Писарівка, Піщане, Половки, Потеряйки, Пушкарівка, Рибці, Розсошенці, Рунівщина, Семенівка, Стасовці, Сухинівка, Тахтаулове, Федорівка (1), Федорівка (2), Ханделівка, Чернечій Яр, Шостаки, Щербані та ін.), слободи, хутори (зафіксовані як за адміністративною належністю, так і власницькою), млини, поля тощо;

– адміністративні: приблизний кордон полку у 1649 р. (за Компутом 1649 р.), кордон полку, приблизні межі господарських округ сотень, кордон полку від 1764 р.

Узагальнення картографічних джерел і кореляція цих даних із писемними джерелами дозволяє із високою мірою точності реконструювати карту Полтавського полку. Однак наразі у цій царині залишаються відкритими питання внутрішньої демаркації між сотнями, локалізація окремих сіл і переважної більшості хуторів, а також деяких топонімів відомих за писемними джерелами, однак відсутніх на картах.

Джерела та література

1. Багров Л.С. Чертёж украинским и черкасским городам XVII в. / Л.С. Багров // Труды русских ученых за границей / Под. ред. А.И. Каминка. – Берлин, 1923. – Т. II. – С. 30–42.
2. Білоусько О.А. Нова історія Полтавщини. Друга половина XVI – друга половина XVIII ст. Пробний підручник для 8 класу загальноосвітньої школи / О.А. Білоусько, В.М. Мокляк. – Полтава : Оріяна, 2003. – 264 с.
3. Бинкевич В.В. Городок старинный запорожский Самарь с перевозом: Красведческий очерк / Бинкевич В.В., Камеко В.Ф. – Днепропетровск : Пороги. 2000 – 156 с.
4. Боплан Г.Л. Описание Украины / Пер. с фр. З.П. Борисюк ; ред. перевода А.Л. Хорошкевич, Е.Н. Ющенко. – М. : Древлехранилище, 2004. – 576 с.
5. Вавричин М. Україна на стародавніх картах. Кінець XV – перша половина XVII ст. / Вавричин М., Дашкевич Я., Кришталович У. – К. : ДНВП «Картографія», 2006. – 208 с.
6. Векленко В.О. Аналіз картографічних матеріалів до історичних топонімів нижнього Присамар'я / В.О. Векленко // Перлини козацького Присамар'я: Містечко Самарь та Богородицька фортеця. Проблеми археології Подніпров'я. – Дніпропетровськ : Вид-во ДНУ, 2008. – С. 31–41.
7. Галюча плани // Полтавщина. Енциклопедичний довідник / За ред. Кудрицького А.В. – К. : Українська енциклопедія, 1992. – С. 162–164.
8. Генеральная карта Новороссийской и Азовской губерниев с показанием разделением оных на уезды и смежности, 1778 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrainianline.info/maps/generalnaya-karta-novorossijskoj-i-azovskoj-gubernij-1778-god> (19.10.2016 р.).
9. Генеральная карта Новороссийской губернии, 1779 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrainianline.info/maps/generalnaya-karta-novorossijskoj-gubernii-1779-god-latyn> (19.10.2016).
10. Гольденберг Л.А. Картографические источники о военных действиях в 1708–1709 гг. / Л.А. Гольденберг // Полтава: к 250-летию Полтавского сражения : сб. ст. – М. : Изд. АН СССР, 1959. – С. 363–388.
11. Гольденберг Л.А. План города Полтавы 1722 г. Ивана Бишева / Л.А. Гольденберг // Города феодальной России : сб. ст. памяти Н.В. Устюгова. – М. : Наука, 1966. – С. 425–427.
12. Достоверная ландкарта меж рек Днепра и Донца на расстояниях от устья Самары до Изюма и Луганской станицы, 1750 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://paracom.narod.ru/maps/dostovernaya_landkarta_1750.htm (19.10.2016 р.).
13. Заруба В.М. Адміністративно-територіальний устрій та адміністрація війська запорозького у 1648–1782 рр. / В.М. Заруба. – Дніпропетровськ : ПП Ліра ЛТД, 2007. – 380 с.
14. Зинькова плани // Полтавщина. Енциклопедичний довідник / За ред. Кудрицького А.В. – К. : Українська енциклопедія, 1992. – С. 299–301.
15. Калашник Є.С. Сотенні містечка Полтавського полку в описі маєтностей Р.Л. Воронцова 1762 р. / Є.С. Калашник // Сіверщина в історії України : зб. наук. праць. Вип. 9. – К. ; Глухів : Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК, 2016. – С. 274–283.
16. Карта границ Польши и России, содержащая южную часть Украины и течение Днепра от Киева до Самары, 1772 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrainianline.info/maps/karta-granits-polshi-i-rossii-1772-god-polsk> (19.10.2016 р.).
17. Карта Малой Татарии, 1745 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrainianline.info/maps/karta-maloj-tatarii-1730-god-frants> (19.10.2016 р.).

18. Карта малороссийских и слободских полков, також Новороссийской губернии со смежными их землями, 1764 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://papacoma.narod.ru/maps/slobodskije_polki_1764.htm (19.10.2016 р.).
19. Карта Южной России из 3-х листов, 1769 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrainianline.info/maps/karta-yuzhnoj-rossii-iz-3-kh-listov-le-ruzh-1769-god-frants> (19.10.2016 р.).
20. Книга Большому чертежу / Подг. и ред. К.Н. Сербина. – М. ; Л. : Изд. АН СССР, 1950. – 229 с.
21. Ковалевська О. Полтавська битва на плані Ніколаса де Фера 1714 р. / Ольга Ковалевська // «Полтавська битва 1709 року в історичній долі України, Росії, Швеції та інших держав» : зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. – Х. : ФОРМ Толмачова Н.Ю., 2009. – С. 199–212.
22. Коваленко О.В. Полтава XVII–XVIII століть / Оксана Коваленко. – К. : Видавець Олег Філюк, 2015. – 232 с.
23. Кордт В. Матеріали до історії картографії України / В. Кордт. Ч. I. – К., 1931. – 32 с. ; табл.
24. Ландкарта о слободских полках и Бахмутской провинции, и Воронежской губернии, 1730 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://papacoma.narod.ru/maps/landcarte_1730.htm (19.10.2016 р.).
25. Ляскоронский В.Г. Иностранные карты и атласы XVI и XVII вв., относящиеся к Южной Руси / Вас. Ляскоронский // Чтения в историческом обществе Нестора Летописца. Кн. XII. – К. : Тип. Г.Т. Корчак-Новицкого, 1898. – Отд. II. – С. 97–137.
26. Мищик Ю. Царичанка козацька / о. Юрій Мищик. – К. : Генеза, 2004. – 88 с.
27. Мокляк В.О. Полтавщина козацька: (Від Люблінської унії до Коломацької ради) / Володимир Мокляк. – Полтава : АСМІ, 2008. – 264 с.
28. О взятии в плен малороссийского народа татарами в полку Полтавского в разных местечках во время набегов в российские границы. 1731 // Центральний державний історичний архів України у м. Києві, ф. 94, оп. 2, спр. 32. – 212 арк.
29. Орлов Р. Картографія про середньовічний Вишгород / Руслан Орлов // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні : зб. наук. ст. – К., 1999. – Вип. 8. – С. 27–32.
30. Падалка Л.В. Прошлое Полтавской территории и ее заселение: Иссл. и м-лы / Л.В. Падалка. – Полтава : тип. Т-ва Печатного Дела, 1914 – 239 с.
31. План Екатеринбургской провинции, 1765 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrainianline.info/maps/plan-ekaterininskoj-provintsii-1765-god> (19.10.2016 р.).
32. Пограничная карта Российской и Турецкой империи и Польши. Шмит, 1769 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrainianline.info/maps/pogranichnaya-karta-rossijskoj-i-turetskoj-imperij-i-polshi-shmit-1769-god> (19.10.2016 р.).
33. Полтави плани // Полтавщина. Енциклопедичний довідник / За ред. Кудрицького А.В. – К. : Українська енциклопедія, 1992. – С. 704 – 706.
34. Примерная Генеральная Карта Новороссийской и Азовской Губерний, 1775 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrainianline.info/maps/primernaya-generalnaya-kartanovorossijskoj-i-azovskoj-gubernij-1775-god> (19.10.2016 р.).
35. Путешествие ея императорского величества в полуденный край России, предприемлемое в 1787 году. – СПб. : Печатано при Горном училище, 1786. – 149 с.
36. Сальников В.О. Табір російських військ поблизу Яківців у Полтаві як історико-археологічний об'єкт / В.О. Сальников // Старожитності Лівобережного Подніпров'я – 2013 : зб. наук. пр. – К. ; Полтава : Центр пам'яткознавства НАН України і УТОШК, 2013. – С. 156–165.
37. Сосса Р.І. Історія картографування території України: Підручник / Р.І. Сосса. – К. : Либідь, 2007. – 336 с.
38. Слабченко М.Е. Малорусский полк в административном отношении (историко-юридический очерк) / М.Е. Слабченко // Записки императорского Новороссийского университета историко-филологического факультета. Вып. I. – Одесса : Тип. «Техник», 1909. – 436, III с.
39. Турецкие провинции в Татарии между Доном, Днепром и Бугом за два года 1736 и 1737, 1740 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrainianline.info/maps/turetskie-provintsiiv-tatarii-mezhdu-donom-dneprom-i-bugom-1740-god-latyn> (19.10.2016).

40. Харлан О. Історико-містобудівні дослідження містечка Царичанки / Олександр Харлан // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні : зб. наук. ст. – К., 2014. – Вип. 23. – С. 34–43.
41. Харлан О. До питання локалізації місця розташування центру Самарської паланки на теренах міста Новомосковська (Колишнього Самарчука) / Олександр Харлан // «Археологія & фортифікація України» : зб. матер. VI Міжнар. наук.-практ. конф. – Кам'янець-Подільський : ПП Буйницький О.А., 2016. – С. 267–274.
42. Шерстюк В.В. Говтвянська битва 1638 р.: історико-археологічна реконструкція / В'ячеслав Шерстюк, Віталій Яремченко // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні : зб. наук. праць. – К., 2016. – Вип. 25. – С. 38–43.
43. Эварницкий Д.И. Карты Украины и Запорожья и планы р. Днепра / Д.И. Эварницкий // Труды XIII археологического съезда в Екатеринославе. 1905. – М. : Изд. МАО, 1907. – С. 51–60.

Калашиник Е.С. Полтавский полк на древних картах

В статье рассмотрена историография исследований древних карт отображающих земли Полтавского полка; проанализирована картографическая традиция изображения Полтавского полка на протяжении кон. XVI – кон. XVIII вв. На основе обобщения картографических изображений полка и предшествующих реконструкций предлагается авторское видение карты Полтавского полка.

Ключевые слова: Полтавский полк, картография, карты XVII–XVIII вв., карта Полтавского полка.

Kalashnyk E.S. Poltava Regiment in the ancient maps

This paper described historiography researches of old maps displaying the Poltava regiment lands; analyzed cartographic tradition; analyzed the cartographic tradition imaging of Poltava regiment for 16–18 centuries. On the basis of generalization of cartographic images of the regiment and previous reconstructions, proposed author's vision of the map of Poltava Regiment.

Key words: Poltava Regiment, cartography, maps of 17–18 centuries, the map of Poltava Regiment.

Подано до друку: 07.11.2016 р.